

УДК 338.27:631.1.016(477)

Л.М. МАГАС, науковий співробітник

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН України

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ.

Проаналізовано сучасний стан виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні та Львівській області зокрема. Доведено ефективність органічного напрямку ведення аграрного виробництва та визначено фактори впливу на перспективу розвитку органічного виробництва як в Україні так і в регіональному розрізі.

Сільське господарство, органічне виробництво, ринок органічної продукції, екологічно чиста продукція.

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування сільськогосподарське виробництво здійснюється в перевазі на основі інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Результатом інтенсивного шляху розвитку та отримання більших прибутків, в умовах низької технологічної культури здебільшого застосовується високий рівень використання засобів хімізації, що призводить до зниження як якості земельних ділянок, продуктів харчування, так і зниження конкурентоспроможності аграрної продукції, оскільки в умовах глобалізаційних процесів конкурентоспроможний розвиток агропродовольчого виробництва в Україні можливий на основі дотримання екологічних норм. Усвідомлення зростаючої екологічної загрози внаслідок інтенсивного ведення землеробства стимулювало розроблення альтернативних моделей землеробства, які відповідали б життєвим інтересам суспільства на даний час. Тому питання щодо виробництва екологічно чистої продукції, розвитку ринку органічної продукції є актуальним.

Мета і завдання. Метою даного дослідження є проведення аналізу сучасного стану органічного виробництва та визначення основних тенденцій і проблем становлення ринку органічної продукції в Україні, а також здійснення оцінки реальних та потенційних можливостей аграрної галузі щодо виробництва органічної сільськогосподарської продукції

Результати досліджень. Виробництво органічної сільськогосподарської продукції швидко поширюється в багатьох країнах світу, насамперед у США, ЄС, де створена та успішно функціонує відповідна система сертифікації, маркетингу та реалізації даної продукції. На основі даних Міжнародної федерації руху за органічне сільське господарство (IFOAM) станом на кінець 2012 року виробництво органічної сільськогосподарської продукції мало місце в 152 країнах світу, площа сертифікованих земель зайнятих для органічного виробництва у світі на сьогодні складає 37,2 млн. га. та існує більше 1,6 млн. виробників органічної продукції. Лідерами щодо вирощування органічної сільськогосподарської продукції є Аргентина, Австралія, Китай, Італія, США. [1]. За оцінками експертів, держави пострадянського простору, зокрема Україна, відстають у сфері виробництва екопродукції та екопослуг від розвинених країн на 15—20 років, однак вплив чинників світової кон'юнктури на становлення вітчизняного ринку органічної продукції стає дедалі відчутнішим.

Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур, а також баштанні культури, ягоди, овочі, зелень, фрукти, м'ясо, гриби, горіхи, мед.

Так, за даними Федерації органічного руху України, [2] площа сільськогосподарської ріллі відведеної під органічне виробництво зростає з 164,4 тис. га у 2002 р. до 393,4 тис. га у 2013р. (частка сертифікованих органічних земель у структурі сільськогосподарських угідь України у 2013 р. становила 0,94 %), а кількість сертифікованих (за міжнародними стандартами) виробників – з 31 до 175 відповідно (таблиця 1). Водночас, середня площа одного органічного сертифікованого господарства за цей період зменшилася з 5305 до 2260,9 га. Це, передусім пов'язано із спеціалізацією господарств і розширенням асортименту продукції, яка ними виробляється (фрукти та овочі), а також залученням до органічного виробництва менших за площею господарств, що поступово може надати органічному виробництву ознак соціального при здійсненні господарської діяльності через забезпечення доходів дрібних та середніх господарств.

Функціонування ринку органічної продукції в Україні потенційно зростає, проте частка продажів органічної продукції поки що не перевищує 1% від загального обсягу сільськогосподарської продукції. Для порівняння в Європі це співвідношення становить 5%, причому зростання споживання органічної продукції становить 8-11% на рік [4]. Близько 80% виробленої вітчизняної органічної продукції йде на експорт, продаж продукції всередині країни забезпечує виробникам рентабельність із одного гектара на 70%, тоді як реалізація до Європи – 200% [5].

У 2008 р. оборот національного ринку органічних продуктів становив 600 тис. євро, у 2009 р. збільшився до 1,2 млн. євро, у 2010 р. – до 2,4 млн. євро, в 2011 р. становив 5,1 млн. євро, у 2012р. цей показник зріс до 7,9 млн. євро, у 2013 р. – до 12,2 млн. євро, а у 2014р. - до 14,5 млн. євро [2].

Таблиця 1. Динаміка показників, які характеризують розвиток органічного виробництва в Україні, 2002-2013рр.

Роки	Площа органічних сертифікованих сільськогосподарських угідь , тис. га*	Частка від загальної площі, %	Чисельність сертифікованих органічних господарств, од.*	Середній розмір органічного сертифікованого господарства, га
2002	164,4	0,39	31	5304,8
2003	239,5	0,57	39	3472,0
2004	240,0	0,57	70	3428,6
2005	242,0	0,58	72	3361,1
2006	242,0	0,58	80	3025,0
2007	249,9	0,60	92	2716,3
2008	270,0	0,65	118	2288,1
2009	270,2	0,65	121	2233,1
2010	270,2	0,65	142	1903,0
2011	270,3	0,65	155	1744,0
2012	272,8	0,67	164	1700,0
2013	393,4	0,94	174	2260,9

* За даними Федерації органічного руху України [2].

Хоча, незважаючи на економічну кризу та високі ціни, український ринок органічних продуктів повільно зростає, проте про ефективне функціонування вітчизняного ринку органічної продукції говорити ще рано. Окупність інвестиції вкладених в органічне виробництво може здійснюватись від 2 до 10 років. Це обумовлено специфікою виробництва, поки що обмеженістю попиту, причиною чого є низька платоспроможність населення. В Україні необхідно формувати внутрішній попит саме на сертифіковану органічну продукцію, основними потенційними споживачами якої є мешканці міст. Оскільки в Україні традиційно «екологічно чистою» вважається продукція, що виробляється у сільській місцевості в господарствах населення (обсяг якої становить 46% у валовому виробництві продукції сільського господарства), платити значні кошти за органічну продукцію, за виключенням дитячого харчування, споживачі часто не готові.

На жаль, реалізація наявного економічного потенціалу щодо розвитку органічного виробництва, в існуючих умовах, повністю не використовується через відсутність в державі чіткого механізму економіко-правових умов стосовно регулювання органічного виробництва, зокрема щодо запровадження сертифікаційних знаків екологічного маркування. На сьогоднішній день система сертифікації органічного виробництва є

недостатньо врегульованою з боку держави, не створено достатніх умов для розвитку недержавних органів сертифікації.

Україна має в достатній кількості придатні для сільськогосподарського виробництва землі, сприятливі кліматичні умови. Все це виступає передумовами розвитку українського ринку органічної продукції. На сьогодні органічні господарства набули поширення по всій території України. Детальні відомості про територіальне розміщення цих господарств зараз недоступні, але відомо, що більшість їх розташовані в південному регіоні України (Одеська та Херсонська області), в Західній Україні (Чернівецька, Тернопільська і Львівська області), а також на Полтавщині. Як правило ці господарства є учасниками міжнародних проектів щодо впровадження органічного землеробства в Україні та співпрацюють з іноземними компаніями.

Інституційну підтримку національного органічного виробництва в Україні одержано з боку Швейцарії – найбільшого в світі споживача органічної продукції на душу населення. Так, в Україні реалізовано проекти у рамках міжнародної технічної допомоги Швейцарської Конфедерації «Сертифікація в органічному сільському господарстві та розвиток органічного ринку в Україні» (2005-2011 рр.) та «Сталий розвиток аграрного виробництва в Україні» (2003-2010 рр.). У 2012 р. у рамках цієї технічної допомоги розпочато новий проект «Розвиток органічного ринку в Україні»

У Львівському та Закарпатському регіонах прискоренню конверсії малих господарств на органічне землеробство сприяє спільна американо-польська компанія SYMBIO, яка налагодила співробітництво з понад 300 невеликими органічними господарствами у Польщі. За допомогою проекту аграрного маркетингу, спонсорованого США, SYMBIO поширює свою діяльність через кордон у Західну Україну з метою включення малих фермерських господарств в органічне виробництво овочів та фруктів для експорту у ЄС та США [6].

Для сільськогосподарських підприємств Львівської області виробництво органічної продукції є перспективним, проте малопоширеним видом господарської діяльності. Одними з найбільш відомих «органічних» господарств в Україні є такі: ФГ «Біопродукт» (Львівська область, Мостиський район, с. Гориславичі), Це господарство спеціалізується на вирощуванні овочів займається декоративним садівництвом. ФГ «Фільварок КЗ» Львівська обл., Мостиський район, село Радохинці, займається виробництвом екологічно чистого м'яса, багаторічних трав, озимої пшениці, ярого ячменю, люцерни, конюшини, кормових буряків, перелічені с/г культури є основою кормової бази органічного виробництва м'яса.

Фермер Роман Костів поки єдиний в області хто вирощує органічні буряки, моркву, картоплю та багато інших культур. Фг «Костів» (с. Поляни, Золочівський р-н., Львівська обл.). Щоб робити це за вимогами ЄС, сам створив спеціальний трактор для картоплі. Мінеральні добрива даним господарством не застосовуємо, замість цього – сівозміна. Відтворення родючості ґрунтів здійснюється на основі органічних добрив – таких як

гній, солома з зернових та зернобобових, подрібнені стебла соняшнику, кукурудзи. Сорго, гичка, а також післяжнивні посіви сидератів. Застосовуються агротехнічні заходи для захисту посівів від бур'янів (культивація, напівпар) і посіви післяжнивних сидератів. Захист посівів від шкідників і хвороб здійснюється агротехнічними, профілактичними і біологічними методами. Проводиться корекція структури землекористування та моделювання структури посівів.

Для ведення органічного землеробства сільськогосподарські землі повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення шкідливими речовинами такими як пестициди, важкі метали радіонукліди, тощо. Землі, відведені під органічні культури, повинні як мінімум протягом трьох років оброблятися без застосування хімічних добрив. Насіння для органічного господарства повинне бути адаптоване до місцевих умов, стійке до шкідників і бур'янів і, головне, не бути генетично модифікованим. Родючість ґрунтів повинна підтримуватися за допомогою різноманітної сівозміни та біологічних добрив рослинного або тваринного походження. Багато видів агрокультурних прийомів виконують вручну, щоб не завдати шкоди рослинам і ґрунту.

Фахівцями Інституту агрохімії і ґрунтознавства УААН було проведено аналіз еколого-токсичного стану орних земель України та виділені зони, придатні для вирощування екологічно чистої продукції. За їхніми даними до таких територій можна віднести майже всю Львівську і Херсонську області, північно-західну частину Волинської і Тернопільської областей, центральну та західні частини Рівненської області, східну частину Миколаївської області. Отже, як бачимо, сільськогосподарські землі Львівської області майже 90-то відсотково придатні для ведення органічного виробництва, вирощування екологічно чистої сільськогосподарської сировини для виробництва якісної та безпечної органічної продукції.

Також, 168,9 тис. га ріллі (21,3%) у Львівській області у 2014 році відносяться до таких, що не обробляються [7]. Можна стверджувати, що четверта частина ріллі регіону цілком придатна для ведення органічного землеробства, що обумовлює можливість виробництва органічної продукції в регіоні.

Встановлено, що за показниками викиду забруднювальних речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, обсягами твердих побутових відходів на сміттєзвалищах області, скидання стічних вод з очисних споруд, обсягами непридатних пестицидів і внесення сільськогосподарськими підприємствами мінеральних добрив у Львівській області найбільш екологічно сприятливими для ведення органічного сільськогосподарського виробництва можуть бути території Турківського, Сколівського, Мостиського, Старосамбірського та Яворівського районів. На основі інтегрованого показника, розрахованого за критеріями, що відображають антропогенну придатність територій, організаційні, ендегенні й екзогенні чинники, визначено райони області з найбільш привабливими перспективами виробництва органічної продукції: Золочівський,

Сколівський, Турківський, Бродівський, Жовківський, Мостиський та Радехівський райони [8].

Також до особливих можливостей розвитку органічного виробництва на Львівщині можна віднести значну кількість агроформувань з посівною площею до 50 га (58%) та значну пропозиція робочої сили. У Львівській області є всі необхідні територіальні і соціально-економічні передумови для розвитку органічного сільського господарства, яке тільки набирає обертів.

У науковій літературі поширена думка, що при відмові від інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур відбувається зниження їх врожайності на 30-40%, затрати праці в середньому вищі на 10-20% [9].

За висновками науковців екологічний збиток, виражений у вартісній оцінці, при виробництві рослинницької продукції сягає близько 10-15% величини валового доходу [10], тому при визначенні економічної ефективності виробництва продукції необхідно враховувати ще й екологічні фактори, оскільки вони можуть більшою мірою змінювати величину прибуток та інші показники ефекту. При органічному виробництві в сільському господарстві слід враховувати, так званий, екологічний ефект, який при веденні інтенсивного сільськогосподарського виробництва можна трактувати як екологічний збиток, в даному випадку – це надмірне ущільнення та ерозія ґрунтів, накопичення пестицидів та деякі інші негативні наслідки агропромислового виробництва.

Отже, при застосуванні органічного виробництва в сільському господарстві можна отримати відповідні економічні переваги, які досягаються на основі зменшення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції шляхом відмові від застосування дорогих хімікатів (витрати на мінеральні добрива, засоби захисту рослин) та зменшення енергоємності виробництва, зокрема витрат на паливо та мастильні матеріали. Органічне виробництво також сприятиме екологізації земельних ресурсів (екологічні переваги полягають у сприянні відтворенню родючості ґрунтів і збереженню довкілля) та соціальному розвитку (створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, покращення здоров'я нації тощо).

Таким чином, аналізуючи можливості виробництва органічної продукції у регіоні та функціонування ринку органічної продукції, можна виділити основні чинники, які сприяють розвитку органічного виробництва та існуючі обмеження, що стримують його розвиток.

Чинники, які сприяють розвитку органічного виробництва:

- згубний вплив інтенсифікації розвитку сільського господарства на зниження якості сільськогосподарських земель, якості аграрної продукції та її конкурентоспроможності;
- стрімкий розвиток виробництва сільськогосподарської органічної продукції за кордоном;
- потенційно значна ємність внутрішнього ринку органічної продукції.

- зростання експортного попиту на органічну продукцію та активізація політики використання придатних сільськогосподарських угідь України для ведення органічного виробництва;
- наявність значних площ сільськогосподарських угідь, придатних для ведення органічного виробництва.

Обмеження, що стримують розвиток вітчизняного органічного виробництва:

- відсутність в державі чіткого механізму економіко-правових умов стосовно регулювання органічного виробництва, зокрема щодо запровадження сертифікаційних знаків екологічного маркування. Складна процедура сертифікації та висока її ціна;
- відсутність податкових та кредитних пільг при високих початкових затратах (перші 3-5 роки) становлення органічного виробництва;
- до виробництва органічної продукції задіяні переважно крупні сільськогосподарські підприємства середній розмір яких перевищує 3 тис. га, в той час як перехід малих та середніх господарств на органічний метод господарювання є доволі обмеженим;
- низька купівельна спроможність населення.

Як напрями подолання зазначених проблем вітчизняними науковцями пропонується створення економічного механізму стимулювання сільськогосподарських товаровиробників у виробництві екологічно чистої та безпечної продукції, який запропоновано на розгляд національним урядовцям. Основними елементами якого є:

- економічні важелі і стимули, що сприяють зацікавленості у виробництві органічної продукції. Реалізується через пільгове оподаткування та кредитування, підвищення розміру доплат до закупівельної ціни, централізовані капітальні вкладення, пільгові ціни на послуги і засоби виробництва, державне страхування;
- економічні санкції, які застосовуються до забруднювачів навколишнього середовища, які включають такі елементи як: зниження цін на екологічно забруднену продукцію; систему штрафних санкцій за нераціональне використання природних ресурсів, тощо;
- система організаційно-правових заходів, що забезпечують ефективність застосування окремих елементів економічного механізму і реалізуються через встановлення чітких стандартів на сільськогосподарську продукцію, контроль за її якістю, екологічний моніторинг та інформаційне забезпечення [11].

Економічна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва може здійснюватись також на основі: компенсації втрат (наприклад, у перехідному періоді виробництва, коли продукти ще не можна продавати як органічні); фінансова допомога на розвиток інфраструктури. Підтримка й допомога може здійснюватись передбачаючи пільги в оподаткуванні та кредитуванні. Також велике значення має фінансування наукових досліджень щодо ведення органічного землеробства та

виробництва, підвищення кваліфікації та навчання фермерів, надання організаційно інформаційно-консультативних послуг.

Висновки. При застосуванні органічного виробництва в сільському господарстві можна отримати відповідні економічні переваги, які досягаються на основі зменшення витрат на виробництво сільськогосподарської продукції шляхом відмови від застосування дорогих хімікатів (витрати на мінеральні добрива, засоби захисту рослин) та зменшення енергоємності виробництва, зокрема витрат на пальне та мастильні матеріали. Органічне виробництво також сприятиме екологізації земельних ресурсів (екологічні переваги полягають у сприянні відтворенню родючості ґрунтів і збереженню довкілля) та соціальному розвитку (створення додаткових робочих місць у сільській місцевості, покращення здоров'я нації).

Для забезпечення перспективи розвитку органічного виробництва як в Україні так і в регіональному розрізі на сьогодні є в першу чергу не допущення погіршення якісного стану сільськогосподарських земель, а також економічна підтримка на держаному рівні, адже саме завдяки дотаціям виробникам аграрної продукції, які переходять на органічні технології, ринок органічної продукції в зарубіжних країнах розвивається швидкими темпами. За такої підтримки, на держаному рівні, виробництво екологічно чистої продукції виступає однією з вагомих складових щодо реалізації концепції сталого розвитку аграрного виробництва, оскільки створюватиме передумови для економічного зростання, соціального розвитку, екологізації земельних ресурсів і довкілля в цілому та посилення конкурентних переваг виробництва аграрної продукції.

Бібліографічний список

1. Світова статистика органічного виробництва. Офіційний сайт IFOAM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org>.
2. Органік в Україні / Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>
3. Милованов Є.В. Поточний стан та шляхи активізації органічного руху України. Федерація органічного руху України. http://amdi.org.ua/docs/CAGmeetings/Meeting8-15052013/Pres_organik2013.pdf
4. Перспективи розвитку ринку органічних продуктів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mayger.ua/uk/analitika/perspektivi-rozvitku-rinku-organichnih-produktiv-ukrayini/>
5. Тома Н.Г. Ефективність виробництва органічної продукції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdnuet/econ/2012_3/Тoma.pdf

6. Гуменюк Г., Слива Ю. Органічне виробництво в Україні: недоліки та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Piark/2012_1/12gmgoai.pdf

7. Шувар Б.І. Організаційно-економічне забезпечення ведення органічного сільськогосподарського виробництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ua/catalog/view/10908.html>

8. Мирошніченко Д.В. Удосконалення організаційно-економічних основ розвитку органічного виробництва в умовах міжнародної інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/25408/1/Myroshnychenko_orhanichne%20vyrobnytstvo.pdf

9. Денисенко С.М. Ефективність виробництва екологічно безпечної рослинницької продукції Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19-21 червня 2012 р./за заг. Ред.. О.В. Прокопенко. – Суми: Сум ДУ, 2012.- С.33-36

10. Артиш В. І. Удосконалення системи державного регулювання виробництва органічної продукції в Україні [Електронний ресурс] / В. Артиш // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. — Вип. 145. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/chem_biol/nvnau/2010_145/10avi.pdf

Одержано редколегією 10.09.2015 р.

Л.М.МАГАС

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО АГРОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

Проанализировано современное состояние производства органической сельскохозяйственной продукции в Украине и Львовской области в частности. Доказана эффективность органического направления ведения аграрного производства и определены факторы влияния на перспективу развития органического производства как в Украине так и в региональном разрезе.

L.M.MAGAS

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

The current state of production of organic agricultural products in Ukraine and Lviv region in particular. The efficiency of the organic direction of conducting agricultural production and the factors of influence on the future development of organic production in Ukraine and in the regional context.